शिक्षण सुधार योजनाले सिकाइ उपलब्धिमा पारेको प्रभाव

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षा शास्त्र संकाय स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्ष
अन्तर्गत शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विषयको
कोड नं. ५९८ को आंशिक आवश्यकता पुरा
गर्ने प्रयोजनका लागि प्रस्तुत

शोध पत्र

शोधार्थी :

श्यामकुमार श्रेष्ठ

परीक्षा रोल नं. : २१४०११५

क्याम्पस रोल नं. : ७१/०६३/०६५

त्रि.वि.वि.दर्ता नं. : ३७०९६-९४

शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस,

माघ,२०६८

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
शिक्षाशास्त्र सङ्काय
सुकुना बहुमुखी क्याम्पस इन्द्रपुर, मोरङ्ग
मूल्याङ्कन समिति

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय,सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग अर्न्तगत एम .एड .दोश्रो वर्षका छात्र श्यामकुमार श्रेष्ठले शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विषय (EPM 598) को आशिंक आवश्यकता परिपूर्तिको लागि **शिक्षण सुधार योजनाले सिकाई उपलब्धिमा पारेको प्रभाव** भन्ने शीर्षकको अध्ययन मेरो पूर्ण निर्देशन सल्लाह सुझावहरुको आधारमा तयार पार्नुभएको हो । उक्त कार्य निजको स्वतन्त्र अध्ययनको परिणाम हो । यो मैले निर्दिष्ट गरेको ढाँचामा तयार गरिएको छ । निजको कार्यप्रति सन्तुष्टि छ र यो अध्ययन मूल्याङकनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

....
लक्ष्मीकुमार श्रेष्ठ
शोध निर्देशक
सुकुना बहुमुखी क्याम्पस मोरङ्ग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
शिक्षा शास्त्र सङ्काय
सुकुना वहुमुखी क्याम्पस
इन्द्रपुर,मोरङ

स्वीकृति-पत्र

मितिः २०६८।१०।

त्रिभुवन विश्वविद्यालय सुकुना वहुमुखी क्याम्पस, इन्द्रपुर मोरङ, शिक्षा शास्त्र सङकाय अन्तर्गत शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन मूल विषय लिई स्नातकोत्तर तहमा अध्ययनरत छात्र श्यामकुमार श्रेष्ठले उक्त तहको द्धितीय वर्षको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्ने प्रयोजनका लागि तयार गर्नु भएको **शिक्षण सुधार योजनाले सिकाई उपलब्धिमा पारेको प्रभाव** शीर्षकको शोध पत्र यस शोधपत्र मुल्याङ्कन समितिबाट स्वीकृत गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति

क.स.	नाम	पद	हस्ताक्षर
१.	श्री लक्ष्मीकुमार श्रेष्ठ	विभागीय प्रमुख	....
२.	....	....	....
३.	....	....	....

कृतज्ञता

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षा शास्त्र संकाय स्नातकोतर तह दोश्रो वर्षमा शौक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन प्रमुख विषय लिएर अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरुका लागि कुनै शीर्षकमा अध्ययन अनुसन्धान गरी वास्तविक रुपले तथयाङ्ग संकलन गरी शोधपत्र तयार गर्न अनिवानर्य छ । वास्तवमा कुनै पनि अध्ययन अनुसन्धान गर्न ब्यक्ति स्वयंले मात्र सम्भव नहुने अवस्थामा सम्वन्धित क्षेत्रका विज्ञ एवं जानकार व्यक्तिहरुको सहयोग अपरिहार्य रहेको हुन्छ । मलाई यो शोधपत्र तयार गर्न सहयोग गर्नुहुने श्री सुकुना वहुमुखी क्याम्पस इन्द्रपुर मोरङ्गका क्याम्स प्रमुख, प्राध्यापक, उपप्राध्यापक,सहायक प्राध्यापक लगायत विभिन्न विभागमा रहनुभएका कर्मचारीहरुप्रति आभार व्यक्त गर्न चाहन्छु । त्यसरी नै प्रस्तुत शोधपत्र तयार पार्न आवश्यक र अमूल्य मार्ग निर्देशन गर्नुहुने मेरो आदरणीय एवं श्रदेय गुरु तथा शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभागप्रमुख र स्नातकोतर कार्यक्रम संयोजक प्राध्यापक श्री लक्ष्मीकुमार श्रेष्ठ ज्यू प्रति हार्दिक कृतज्ञता व्यक्त गर्न चाहन्छु। त्यसरी नै यो शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा तथ्याङ्क संकलन गर्न सहयोग पुरयाई आवश्यक सल्लाह एवं सुझाव दिनुभएकोमा धनकुटा जिल्ला सिंधुवा श्रोतकेन्द्रका श्रोत व्यक्ति श्री धर्मराज थाक्लेन ज्यू प्रति आभारीछु ।उहाले यस अध्ययन सँग सम्वन्धित विभिन्न सन्दर्भ सामग्री उपलब्ध गराई आवश्यक अभिलेखहरु समेत उपलब्ध गराई अध्ययनका लागी सदैव हौसला र प्रेरणाको लागी सह्रना ब्यक्त गर्दछु ।

यस शोत्रपत्रलाई पुरा गर्नका लागी नमुना छनौटमा परेको विद्यालयका वि.ब्य.स पदाधिकारीहरुले अन्तर्वार्ता प्रश्नावली मार्फत सहयोग गर्नुभएकोमा र प्रत्येक विद्यालयका प्रधाजध्यापक र शिक्षक ज्यूहरुले तथ्याङ्क र विचार संकलन गर्न प्रश्नावली भरी दिई अध्ययनलाई सफल पारि दिनु भएकोमा हार्दिक आभार व्यक्त गर्न चाहन्छु । त्यसरी नै नमूना छनौटमा परेका विद्यालयका अभिभावक एवं विद्यार्थीहरुले सामुहिक छलफलमा सक्रिय सहभागिता जनाई आफ्नो विचार निसंकोच प्रस्तुत गर्नुभएकोमा उहाहरुसमेत धन्यवादको पात्र हुनुभएको छ ।

अन्त्यमा यस अध्ययन अनुसन्धान प्रतिवेदनलाई पूर्ण बनाउन सहयोग एवं सुझाब दिनु हुने श्रदेय गुरुहरू, अन्य शिक्षाप्रेमी तथ्याक संकलनमा सहयोग पुऱ्याउनु हुने विभिन्न विद्यालयका परिवार र प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष रुपमा सहयोग गर्नुहुने सम्पूर्ण प्रति कृतज्ञता अर्पण गर्दछु । यस प्रतिवेदनलाई टंकन एवम् भाषा शुद्धिकरण गरिदिने मोर्डन डिजिटलफोटो स्टूडियो खोर्सानेका धर्मेन्द्र दुलाललाई पनि धन्यवाद भन्न चाहान्छु ।

श्यामकुमार श्रेष्ठ
मूर्तिढुंगा धनकुट

शोधसार

शिक्षण सुधार योजनाले सिकाई उपलब्धिमा पारेको प्रभाव भन्ने विषयमा यो शोधपत्र तयार गरिएको छ । शिक्षकहरुलाई समय सान्दर्भिक ज्ञान, सीप एवं धारण दिन TPD जस्ता पुर्नताजगी तालिम लिएका शिक्षकहरुले निर्माण गर्ने शिक्षण सुधार योजनाले विद्यार्थीको सिकाई उपलब्धिमा पारेको प्रभावको अध्ययन गर्नु यो शोधपत्र मुख्य उद्देश्य रहेको छ । साथै TIP को कार्यान्वयनको अवस्था पत्ता लगाउनु, TIP पूर्व र पश्चातको अवस्थाको लेखाजोखा गर्नु, कार्यान्वयनमा देखिएको समस्याहरु पहिचान गरि समाधानका उपायहरु सुझाउनु यस शोधपत्रको उद्देश्य रहेको छ ।

TIP ले सिकाई उपलब्धिमा पारेको प्रभाव बारेमा अध्ययन एवं अनुसन्धान गर्न गुणात्मक र परिणात्मक मिश्रित ढाँचाको प्रयोग गरिएको छ । यस सम्बन्धि अध्ययन गर्न धनकुटा जिल्लाको सिंधुवा श्रोतकेन्द्र अन्तर्गत रहेको ३० वटा सामुदायिक विद्यालयका अभिभावक, विद्यालय व्यवस्थापन समिति पदाधिकारी, प्रधानाध्यपक, शिक्षक एवं विद्यार्थी र श्रोत व्यक्तिलाई जनसंख्याको रुपमा लिईएको छ भने कोटा विधिद्धारा विद्यालय वि.व्य.स. पदाधिकारी, प्र.अ., शिक्षक, अभिभावक र विद्यार्थीलाई साथै उद्देश्यमुलक छनौटमा श्रोतव्यक्ति लगायत २९ जना नमूना जनसंख्याको रुपमा लिइएको छ । यसरी विद्यालय एवं नमूना जनसंख्या छनौट गर्न TPD तालिम लिएकाहरुलाई आधार बनाइएको छ साथै भौगोलिक एवं जनसंख्या समावेशी र अध्ययनको सहजताको आधारबाट छनौट गरिएको छ ।

यस शोधपत्रलाई प्रभावकारी बनाउन यससँग सम्बन्धित मास्लो (१९४३) को मानव अभिप्रेरणाको सिद्धान्त, Pro. Douglas Mc Gregor (1906) को X र Y को सिद्धान्त र Victor Uroom's ले 1964 मा प्रतिपादन गरेको आसावादी सिद्धान्तको पुनरावलोकन गरिएको छ भने विद्यालयको अभिलेखबाट परिमाणात्मक तथ्याङ्कहरु संकलन गरिएका छन् भने नमूना जनसंख्याबाट प्रश्नावली, अन्तर्वार्ता प्रश्नावली, लक्षित समूह छलफललाई अध्ययनको साधनको रुपमा प्रयोग गरिएको छ ।

TIP निर्माण पश्चात शिक्षकहरुले योजनाबद्ध तवरबाट शिक्षण कार्य गर्दा मौजुदा विषयगत सिकाई उपलब्धिमा सुधार आएको, विद्यार्थीहरुको नियमिततामा सुधार आएको, त्क्षए कार्यान्वयनमा देखिएका समस्या समाधानको लागि अभिभावक, वि.व्य.स. पदाधिकारी,

प्र.अ., शिक्षकहरुले सक्रियताका साथ लागिपरेको र समग्रमा विद्यार्थीको शैक्षिक अवस्थामा विकसित हुन थालेको अवस्था पाईएको छ ।

शिक्षण सुधार योजनाले सिकाई उपलब्धिमा पारेको प्रभाव भन्ने विषयमा अध्ययन गर्दा देखिएका समस्याहर समाधान गर्न शिक्षकको रुचि अनुरुपको तालिम व्यवस्था गर्नुपर्ने, TIP ले राखेका लक्ष्य पूर्ण गर्न विद्यार्थीको नियमितता बढाउन दिवा खाजा, छात्रावृत्ति, विद्यालयको पोशाकको व्यवस्था गरिदिनुपर्ने, शैक्षिक सामग्री निर्माण र प्रयोगमा ध्यान दिनुपर्ने, पाठ्यपुस्तक तथा आवश्यक सन्दर्भ सामग्री समयमा नै उपलब्ध हुनुपर्ने, भौतिक व्यवस्था र कक्षा व्यवस्थापन बालमैत्री हुनुपर्ने जस्ता सुझावहरु विद्यालयलाई दिइएको छ भने लक्षित समुहलाई ध्यानमा राखी शैक्षिक नीति निर्माण गर्ने र निरन्तर अनुगमन पृष्ठपोषण प्रदान गर्न र निरीक्षण गर्न शैक्षिक पक्षसँग सरोकार राख्ने निकायहरुलाई सुझाव दिइएको छ ।

विषयसूची

पेज नं.

सिफारिस पत्र I

स्वीकृति पत्र II

कृतज्ञता ज्ञापन III

शोधसार IV

विषय सूची VI

तालिका सूची VIII

सङ्क्षिप्त शब्दको पूरा रुप IX

परिच्छेद एक : परिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि 1

१.२ समस्याको कथन 5

१.३ अध्ययनको औचित्य 7

१.४ अध्ययनको उद्देश्य 8

१.५ अनुसन्धानका प्रश्नहरु 9

१.६ अध्ययको परिसिमा 9

१.७ प्रयोग गरिएका शब्दहरुको परिभाषा 10

परिच्छेद दुई : सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन र सैद्धान्तिक खाका

२.१ सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन 11

२.२ अध्ययनको सैद्धान्तिक खाका 13

२.३ अध्ययनको उपादेयता 16

परिच्छेद तीन : अध्ययन विधि

३.१ अनुसन्धानात्मक ढाँचा 18

३.२ जनसंख्या 18

३.३ नमूना छनौटको विधि र नमुनाको आकार 18

३.४ अध्ययनका साधनहरु 19

३.५ नमूना छनौटका आधार 19

३.६ तथ्यांकका स्रोतहरु 20

३.७ तथ्यांक संकलन प्रक्रिया 20

३.८ तथ्यांक विश्लेषण प्रक्रिया 20

परिच्छेद चार : तथ्याङ्क विश्लेषण तथा विवेचना २२

४.१ शिक्षण सुधार योजना (TIP) कार्यान्वयनको अवस्था

४.२ शिक्षण सुधार योजना (TIP) ले सिकाई उपलब्धिमा पारेको प्रभाव 23

४.२.१ TIP निर्माण पश्चात विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिको अवस्था 25

४.२.२ शिक्षक र विद्यार्थीको औषत उपलस्थिति दर 26

४.२.३ विद्यार्थीको कक्षा छाड्ने दर 27

४.३ शिक्षण सुधार योजना (TIP) को कार्यान्वयनमा देखिएको समस्याहरु २८

४.३.१ शिक्षक तथा विद्यार्थी संख्या २९

४.३.२ भौतिक तथा शैक्षिक सामग्रीको सुविधाहरू ३०

४.४ शिक्षण सुधार योजना (TIP) लाई प्रभावकारी बनाउने उपायहरू ३०

परिच्छेद पाँच : प्राप्ति,निष्कर्ष र सुझावहरु

५.१.प्राप्ति

५.२ निष्कर्ष ३३

५.३.सुझावहरु ३४

सन्दर्भ सामग्री ३५

अनुसूची X XI

तालिकासूची

१. TIP निर्माण पश्चात विद्यार्थीको सिकाई उपलब्धिको अवस्था २५
२. शिक्षक र विद्यार्थीको औषत उपस्थितीदर २६
३. विद्यार्थीको कक्षाछाड्ने दर २७
४. शिक्षक तथा विद्यार्थी संख्या २९

संक्षिप्त शव्दावली

मा.वि.	:	माध्यमिक विद्यालय
नि.मा.वि.	:	निम्न माध्यमिक विद्यालय
प्र.अ.	:	प्रधानाध्यापक
प्रा.वि.	:	प्राथमिक विद्यलाय
शै.ज.वि.के.	:	शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र
NCED	:	National Center for Educational Development
SIP	:	School Improvement Plan
TIP	:	Teaching Improvement Plan
TPD	:	Teacher Professional Development